



# Nyhedsbrev til Ole Rømers Venner

Forening til udbredelse af dansk astronomis historie  
med særligt henblik på Ole Rømers liv og gerning

Ole Rømers Venner, Kroppedal Museum, Kroppedals Allé 3, 2630 Taastrup

Nr. 32

Februar 2007

## Mindeord for Einar Laumann Jørgensen - 19. august 1920 - 10. december 2006

Min gode ven, statsskovrider Einar Laumann Jørgensen, døde den 10. december 2006, 86 år gammel.

Laumann var en meget alsidig - nogen vil nok sige kontroversiel - skovrider. Det må ikke glemmes, at uden ham var der ingen Vestskov. Uden ham intet museum på Kroppedal. Hans store interesse for arkæologi - især oldtidsarkæologi - var legendarisk. Laumanns teorier, hvad angår arkæoastronomi (ifølge Laumann: Ikke astroarkæologi!) mødte stor modstand fra mange arkæologer, men han gav aldrig op i kampen for sine teorier om kultiske rillesten i Harreskovene og astronomisk tilrettede stenkredse i Hanherred, hvor Laumann havde sin sommerresidens.

Laumann og jeg har altid været dus, men på efternavn. Et tegn for mig på den respekt, vi nærede for hinanden. Vi mødtes i 1978 på et tidspunkt, da jeg - nærmest manisk - gennem en årrække havde forsøgt at finde resterne efter Ole Rømers landobservatorium, Observatorium Tusculanum.

På dette tidspunkt mente jeg at have lokaliseret stedet på grundlag af luftfotos fra Geodætisk Institut. På et af disse fotos af en mark aftegnede sig nemlig i kornet spor efter menneskelig aktivitet: en bygning eller lignende. Siden luftfotoet var blevet taget engang midt i 60'erne, var der på stedet plantet Vestskov.

Jeg kontaktede Laumann, som straks viste stor interesse for at få objektet udgravet. Vi målte os frem til stedet og anlagde en søgegrøft, der viste menneskelig aktivitet under pløjelaget. Stor var vores glæde og forventning, da vi kontaktede Skovstyrelsens Fortidsmindeforvaltning, der sendte to arkæologer (Palle Siemen og Arne H. Andersen), som foretog en systematisk udgravning. Den viste desværre, at der var tale om en overpløjet gravhøj. Skuffelsen var ikke mindre end den forventning, vi først havde følt.

De økonomiske ressourcer var desværre opbrugt, men jeg skal sent glemme et telefonmøde mellem Laumann (der opholdt sig i Hanherred), arkæologen Jens Bekmose, Fortidsmindeforvaltningen, skoledirektør Svend Petersen, Høje-Taastrup Kommune og undertegnede. Samtalen var foranlediget af, at jeg på grundlag af arkivstudier nu endelig mente at kunne dokumentere, hvor Rømers observatorium skulle findes. Alle var enige om, at udgravningerne skulle genoptages, og Svend Petersen udvirkede, at kommunen bevilgede et beløb til dette arbejde.

Kendetegnende for Laumann var, at han straks tog fra Hanherred til det nu udpegede sted. Overjorden var fjernet af en rendegraver, og en solvarm søndag i august kunne Laumann glædestrålende ringe til mig og berette, at nu havde vi uden tvivl fundet det rette sted. Han havde gået og stukket i den ellers så hårde, udtørrede lergrund med et søgespyd. Tre steder var det sunket ned i leret, og da vi målte efter, passede det præcis med de oplysninger, som det historiske kildemateriale angav. Arkæologerne fandt da også ved den efterfølgende undersøgelse, at der på de tre steder var meget tydelige rester efter observatoriets instrumentbærende stolper. Kronen på værket var fundet af et forarbejde til Danmarks ældst bevarede astronomiske kikkertlinse. Dette lille fund var næved at blive erklæret som danefæ, men det fik dog i sidste ende plads på det museum, som vi også kan takke Laumann for: Ole Rømer Museet (nu Afdeling for Astronomi på Kroppedal).

En stor ære var det, at fundet blev nævnt i "At Tænke Sig":

"Hr. Nationalmuseumsdirektør, hvorfor var det ikke Nationalmuseets arkæologer, der fandt Ole Rømers observatorium?"

Svar: "Vi kender ikke grunden!"

# Ole Rømers Venner

---

Gården Kroppedal var i 1978-79 udlejet af Københavns Skovdistrikt til Københavns Amt som behandlingsinstitution for narkomaner, men alligevel lykkedes det Laumann at genleje det lokale på ca. 100 m<sup>2</sup>, som blev museets første domicil. I 1979 blev Ole Rømer Museet indviet af professor Bengt Strömngren. På Laumanns foranledning fik museet desuden et mødelokale, ligesom Vestskovtjenesten og naturvejlederfunktionen også var hans fortjeneste. Ole Rømer Museet boede husfrit på Kroppedal, indtil gården købtes af Høje-Taastrup og Albertslund Kommuner.

Ja, der kunne berettes mangt og meget om Laumanns begivenhedsrige liv, om hans store evner, der udløste handlinger, som ofte gik på tværs af vedtagne normer, men ikke mindst om hans utrættelige ildhu, der gav os en grøn oase på Københavns Vestegn med et for Danmark unikt museum.

Kære Laumann! Du var usædvanlig! Du opnåede resultater - og jeg holdt meget af dig! Tak, Laumann!

Claus Thykier

## Bog anmeldelse

### Ole Rømer videnskabsmand og samfundstjener.

Redaktion: Per Friedrichsen, Ole Henningsen, Olaf Olsen, Claus Thykier og Chr. Gorm Tortzen.

KROPPEDAL, Studier i Astronomi, Nyere Tid, Arkæologi, vol. I, Gads Forlag, 2004. 360 s. Ill., 299 kr.

Bogen er med på det store bogudsalg, der begynder den 1. marts.

Anmeldt af Alex Wittendorff i Historisk Tidsskrift, 106, 2006, s. 743-745:

I årene 1976 og 1977 kunne de lokale se en energisk mand beskæftiget med et eller andet på pløjemarkerne ved Vridsløsemagle vest for København. Det var astronomen Claus Thykier, der havde fået den idé, at han ville finde det sted, hvor Ole Rømer (1644-1710) i 1704 byggede sit *Observatorium Tusculanum*, observatoriet på landet. Der var myteagtige fortællinger om sagen på egnen, og der var "Ole Rømers høj", og der var en mindsten fra 1944, men det viste sig, at ingen af stederne var det rigtige. Bistået af et anonymt manuskript fra 1765 med angivelse af nogle sigtelinjer lykkedes det Thykier at finde det rigtige sted. Stedet blev udgravet, og man fandt bl.a. de formuldede rester af observatoriets tre instrumentbærende stolper. I 1979 kunne Ole Rømer Museet åbne i lokaler på gården Kroppedal få hundrede meter fra fundstedet med Claus Thykier som leder. Med den bog, der her skal omtales, fejres altså et dobbeltjubilæum: 300-året for observatoriets tilblivelse og 25-året for Ole Rømer Museets oprettelse.

Der er det ved antologier, at billedet let kan blive noget flimrende. Man kommer til at savne et samlet billede af den person, der behandles, og det undgår man heller ikke her, ikke mindst fordi Rømer havde så mange jern i ilden. Der er en årstalsliste over Rømers levnedsløb, men det havde nok været en god idé, hvis Olaf Olsen for overblikkets skyld havde fået noget mere plads til sin introduktion af Rømer end de tre sider, han nu kan udfolde sig på. Vi må stadig vente på den store Rømerbiografi, og vi må håbe, den kommer, så meget mere som arbejdet er blevet lettet betydeligt ved Per Friedrichsen og Chr. Gorm Tortzens banebrydende udgivelse i 2001 af Rømers korrespondance og afhandlinger samt et udvalg af dokumenter. Med denne udgivelse er der lagt op til et opgør med de mange andenhåndsoplysninger om Rømer, herunder en del forkerte, der florerer i litteraturen. Den er da også brugt flittigt i bogens afhandlinger. Udgivelsen optræder i noterne og også i bibliografien under forkortelsen *F&T 2001* – sagt til orientering for dem, der ikke i forvejen ved, hvad det er, de leder efter. Og Tortzen har i bogen suppleret udgivelsen med tre nyfundne Rømer-breve.

De 18 afhandlinger bærer præg af solid viden, og de kommer så godt omkring i den alsidige Rømers store virkefelt, at det faktisk er svært at komme i tanker om noget, som savnes. Det skulle da være Rømers indsats ved kalenderreformen 1700, som der ellers er interessante kilder til, bl.a. vedrørende diskussionerne med de modvillige teologer, der tegner et vigtigt billede af det åndelige klima ved denne tid. Artiklerne fortjente hver for sig en nærmere præsentation, end det her er muligt. Nogle af dem om mere teoretiske naturvidenskabelige emner som dobbeltbrydningen, Rømer og Pythagoras' sætning og Rømer og den bevægede Jord kan godt være hård kost for humanister, men det betaler sig i hvert fald at gøre sig klart, hvad der foregik i tiden og ikke mindst, hvordan den naturvidenskabelige, fornuftige

# Ole Rømers Venner

---

tankegang gjorde sig gældende. Uden at der tales om det i bogen, er den også et bidrag til overvejelser om Oplysningstidens kronologi, der alt for længe har været bestemt af litteratur ud fra nogle forfatterskaber. Her skal omtales nogle artikler, som historikere slet ikke kan undvære.

Man har fået den franske videnskabshistoriker Guy Picolet til at skrive om "Picard og Rømers rejse til Paris", og det er der kommet en vigtig artikel ud af, som i højere grad, end vi herhjemme ofte har været vant til, ser Rømers Pariserophold ud fra de franske omgivers synsvinkel. Artiklen tegner også et billede af Tyge Brahes aktualitet i 1670'erne internationale videnskabelige miljø. Per Friedrichsen skriver om Rømers deltagelse i både de teoretiske forudsætninger for og den praktiske indretning af vandanlæggene til Versailles, der nok blev en slags afslutning på hans virke i Paris, men samtidig begyndelsen til et nyt kapitel i "Ole Rømers eventyragtige levnedsløb". I en lille artikel fortæller Ole Knudsen om et århundredes diskussioner om et universalmål, der i slutningen af 1700-tallet endte med, at meteren, defineret ud fra Jordens størrelse, sejrede over sekundpendulet, altså længden på et pendul, som svinger fra den ene yderstilling til den anden på ét sekund. Til den tekniske side hører også et par andre artikler, der viser Rømers nyttige interesse for målesystemer: om kaliberstokke til måling af kanonkugler og kanonløb (Kurt Petersen) og om termometre, bl.a. til måling af legemstemperatur (Jørgen Lyngbye og Erling Poulsen).

Sebastian Olden-Jørgensen har skrevet om Rømer som enevældens administrator, hvor Rømers indsats vurderes ud fra spørgsmål som: Hvilke udfordringer stod enevældens herskere og håndlangere overfor, og hvilke dilemmaer var de fanget i? Det er en frugtbar problemstilling, men den psykologiserende slutning er mærkelig. Her forklares Rømers manglende politiske ambitioner som en følge af hans barnløshed, "et stænk af tragedie", en forklaring som forfatteren finder mere tiltalende end billedet af en Rømer "med et hjerte, der kun banker for matematikkens og universets skønne, men kolde mekanik". Her vises der ringe forståelse for den betagelse og emotionelle engagement, der altid har været og stadig er naturvidenskabens drivkraft.

Dan Charly Christensen har ikke kunnet modstå fristelsen til at kalde sin artikel "Rømer som strømmer", men platheden forplanter sig ikke til fremstillingen af Rømers virke som politimester, et embede der ikke blot omfattede København, men alle rigets provinser. Rømer synes selv at have været med til at forberede politiforordningen af 1701, som han kom til at virke under. Den udvidede embedets områder, som nu også omfattede vandvæsenet, brandvæsen og fattigforsorg, og Rømer var en energisk administrator, ikke mindst af sidstnævnte. Bjørn Westerbeek Dahl skriver om "Ole Rømer, den københavnske byplan og bygningslovgivningen", Anders Monrad Møller om hans forslag til en forbedret skibsmåling, og Frank Allan Rasmussen om Rømers arbejde ved dokken på Bremerholm og hans bidrag til forbedring af navigationen, skibskonstruktion og skibsbyggeri.

Rømers landobservatorium og dets historie har naturligvis en god plads i bogen. Mogens Lehmann fortæller om Rømers indretning af observatoriet, der fandt sted, da han var 60 år og havde travlt, som gamle mænd har. Det var enkelt indrettet med instrumenterne på træstøjer og ikke beregnet til at stå i mange år. Det drejede sig om at få de målinger, han skulle have gjort, inden det var for sent. Claus Thykier har skrevet om fundet og udgravningen af observatoriets og om museets historie i de 25 år, det har eksisteret. Videnskabshistorikeren Helge Kragh har en artikel om Ole Rømers bibliotek, der bl.a. er væsentlig derved, at den indeholder kildekritiske betragtninger over videnskabsmænds bogsamlinger som kilde til videnskabshistorien.

Nu er Ole Rømer Museet i Kroppedal ændret til et museum for astronomi, nyere tid og arkæologi, med andre ord et kulturhistorisk museum for Københavns vestegn, der også skal rumme et astronomisk museum, fordi Rømers observatorium tilfældigvis lå der. Sådan har historien sine veje. Det er ikke uden bæven, man overvejer astronomihistoriens skæbne i dette selskab, hvor lokale interesser spiller ind. Den foreliggende bog om Ole Rømer, der på titelbladet betegnes som "Vol. I", giver løfte om, at der kan følge flere bind inden for alle museets områder af samme gedigne lødighed og interesse, også for bredere kredse.

Anmeldelsen bringes med Alex Wittendorffs velvillige tilladelse.

## **Bøger og artikler om Tycho Brahe:**

### **Tove Elisabeth Kruse:**

Helhedsvision og videnskab hos 1500-1600 tallets naturforskere  
København 1996, 268 s., paperback, C.A. Reitzels Forlag  
S. 137-178: Det udvidende kompromis hos Tycho Brahe

### **Charlotte Appel, Peter Henningsen & Nils Hybel (red.)**

Mentalitet & Historie: Om fortidige forestillingsverdener  
Ebeltoft 2002, 370 s., paperback, Forlaget Skippershoved  
Festskrift til Alex Wittendorff i anledning af dennes 70-årsdag Indeholder 15 artikler.

### **Benito Scocozza: Festen for Tycho Brahe 1846**

Da Tycho Brahe blev nationalliberal skandinavist , side 223 - 249

### **Morten Fink-Jensen: Paracelsus og Danmark**

Medicin og teologi i 1500- og 1600-tallet, side 95-118:  
Nationalmuseets Museumsbutik: kr. 48,-

### **Aksel Haaning:**

Naturens lys: Vestens naturfilosofi i højmiddelalder og renæssance 1250-1650

København 2002, 453 s., ill., paperback, C.A. Reitzels Forlag

Ud over en indledning og en epilog om den unge Descartes rummer bogen syv kapitler, der er skrevet således, at de også kan læses som enheder hver for sig. Der er fyldige kapitler om bl.a. naturvidenskabsmanden og franciskaneren Roger Bacon og middelalderens alkymi, Marsilio Ficino og det platoniske akademi i Firenze, Paracelsus og hans lære om naturens lys og en præsentation af den italienske renæssancefilosof Giordano Bruno, der blev henrettet år 1600.

### **Alexandra Coelho Ahndoril:**

Stjerneborg (Roman)

København 2003, 217 s., paperback, Gyldendal

### **Torkil Morsing:**

Den ukendte Tycho Brahe

Herning 2003, 116 s., paperback, Poul Kristensens Forlag

En usædvanlig smukt trykt og layoutet bog!

Nationalmuseets Museumsbutik: kr. 48,-

### **Peter H. Fogtdal:**

Jupiters time (Roman) København 2004, 212 s.

Paperback, People's Press

### **Skatte fra Kejserens Kina, Den Forbudte By og Det Danske Kongehus.**

København 2006, 680 s., indb., kr. 300.

Det Kongelige Sølvkammer.

Det overdådigt illustrerede udstillingskatalog på dansk, engelsk og kinesisk. S. 68-77:

### **Allan Chapman: Uraniborg i Beijing.**

Rekonstruktionen af Tycho Brahes instrumenter i jesuit observatoriet fra det 17. århundrede.

13 illustrationer; mange litteraturhenvisninger i noterne.

Udstillingen på Christiansborg var resultatet af et samarbejde mellem Den Kongelige Udstillingsfond og Paladmuseet i Beijing, der har til huse i Den Forbudte By – det selv samme bygningskompleks, der tidligere var rammen om livet for Kinas kejsere. Arrangørernes ambition var at fortælle om livet ved dette hof og parallelt hermed at præsentere den samtidige europæiske forestilling om "Kejserens Kina". Udstillingen belyste udviklingen mellem de to kulturer, Kina og Europa, fra sidste halvdel af 1600-tallet frem til midten af 1800-tallet.

### **Vibeke Mader (red.):**

Tycho Brahe : Adelsmand og Astronom

Vinkler på renæssancen 1550-1600

Skoletjenesten, Nationalmuseet 2006, 74 s., rigt ill., karton., kr. 50.

**Poul Grinder-Hansen:**

Tycho Brahes verden, s. 3-13

**Sebastian Olden-Jørgensen:**

Tycho Brahe – af rang og stand, s. 14-25

**Håkan Håkansson:**

Profeten Tycho Brahe: religion og videnskab i renæssancen, s. 26-36

**Sara M. Thejls:**

Når jeg ser op, ser jeg ned, s. 37-50

**Leo Tandrup:**

Mars og Venus i natur og himmelseng

Krig, kærlighed og gudstro i italiensk og dansk renæssance set i lyset af vor tid, s. 51-68.

**Henning Haack & Christine Marvil (red.):**

Solsystemet : Fra altings oprindelse til livets opståen

København 2006, 93 s., ill., paperback, Geologisk Museum / Udstillingskatalog.

Formålet med Geologisk Museums udstilling er at sætte Jorden i et kosmisk perspektiv. Hvorfor er vi her, hvordan er det hele opstået, og hvordan ser der ud rundt omkring i solsystemet – vores lille hjørne af universet? Hvad var det, der skete for 4,6 mia. år siden, der gør, at der i dag er opstået en civilisation på den tredje planet fra Solen, som er avanceret nok til at kunne begynde på en rekonstruktion af forløbet? På udstillingen fortæller danske forskere via videoskærme om deres forskningsfelt og forklarer om de udstillede genstande.

Geologisk Museum, Øster Voldgade 5-7, København K. Tirsdag – Søndag kl. 13.00 – 16.00

**Foredrag****Christopher Jacob Ries. Institut for Kultur og Identitet. RUC:**

Øglefuglen og den firbenede fisk. To fortællinger om skabelse og viden.

Videnskabshistorisk Selskab, Tirsdag, den 27. februar 2007, kl. 19.45

Auditorium 10 på H. C. Ørstedinstituttet, Universitetsparken 5, København

Hvirveldyrenes kolonisering af landjorden og fuglenes kolonisering af luften er blandt de mest spektakulære 'begivenheder' i evolutionshistorien, og de har op gennem det 20. århundrede været genstand for intens videnskabelig diskussion.

Den devoniske padde-fisk Ichthyostega og den jurassiske dinosaur-fugl Archaeopteryx har stået centralt i denne debat. Og samtidig har disse forhistoriske dyr i kraft af deres nærmest ikon-agtige status spillet en betydelig rolle for evolutionsteoriens almindelige udbredelse og dens indlejring som en af grundpillerne i den moderne verdensforklaring.

Hvert af de to fossiler har en særpræget forskningshistorie, som fortjener selvstændig detaljeret behandling. Men imellem dem udspænder sig et spændingsfelt, der inviterer til diskussion af spørgsmålet om forestillingsevnen og kreativitetens rolle i naturvidenskaben og anskueliggør det komplekse samspil af personlige, sociale og faglige forhold, som betinger naturforskerens arbejde.

Efter foredraget inviterer Selskabet til et traktement for 25,- kr. i Institut for Matematiske Fags frokoststue.

**John Heilbron. Professor emeritus og seniorforsker ved Worcester College, Oxford**

History, astronomy, and international politics in late baroque Rome: The several lives of Monsignore Francesco Bianchini (1662-1729)

Af Heilbrons bøger skal især fremhæves *The Sun in the Church: Cathedrals as Solar Observatories*, Harvard University Press 1999. Den katolske kirke anvendte endog meget store beløb på astronomisk forskning, fortrinsvis med henblik på at finde frem til en metode, der kunne fastlægge påsken. Heilbron har siden udgivelsen af den ovenfor omtalte bog forsket yderligere i emnet og vil i foredraget redegøre for sine resultater.

Torsdag den 1. marts 2007 kl. 14.15, Niels Bohr Instituttet, Auditorium M, Blegdamsvej 17, Kbh. Ø.

**Udstillingen 'Tycho Brahes Verden' på Nationalmuseet fortsætter til 9. april 2007**